

ХЕМЧЕГЛЕР БОТТУГ БОЛГАШ КУУСЕТТИНЕР

СЭНП-ниң XXIV съездинин шиттирлерин амыдыралга боттандырышаан, Эрзин районунун партия, совет болгаш ажил-агый организациялары кээдин ажил-ишчилерин мал ажилының продукциязын бүдүреринин болгаш белектээринин талазы-биле 1973 чылдын планын ооналдарларын болгаш социалисттик хүлээлгелерин чедиштинерин күүсөдиринче, мал ажилы улам ыңай хөгжүдериңиз таарымчалыг байдалын тургузарынче мобилизастап турар.

СЭНП обкомунун бюрозунун болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдын июль айның 23-те үндүргөн доктаалын ууртулга болдуруп алгаш, 1974—1980 чылдарда хой ажилын хөгжүдериңиз талазы-биле тодаргай хемчеглерин ажилдап ыңайганын, ыңайгы оң чүгүлгө адыры хой ажилын хөгжүдериңиз таарымчалыг байдаларыг. Дегем шөлдүг ыңыны болгаш чайгы оадалар чик өртөктүг хой эдизин хөйү-биле бүдүрүргө арганы бээр.

Ындыг болза-даа ол хой саныг болдунар аргалар ыранта четпес амыглаттынып турар. Эң улуг четпес чүүлдерин бирээ-би болза малдың суггадын хандырып шыдаайн турарыыс болур. Суг чоктуң хараазы-биле төрөк өттүг дегем оадалар амыглаттынып барып турар. Оадаларын четче амыглатар сорулга-биле ам боттандырып чорудар хемчеглерин бирээзинге суг мөөнүзүр чөлдөргө санын көвүдериңиз болгаш оларның амыгалын экижидерин киргизген бис.

Амгы үед бисте культурулг оадаларын тургузарыңиз улуг аргалары бар болуп турар. Бис-биле чаржып турар Тес-Хем районунун «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермасында культурулг оадаларын тургузганын адааргал-биле-даа, өөрүп магадап-даа көрүп турар бис. Ол оадаларын девишээрден беким шынарлыг мал чими ситгенин үнүп турар-дыр. Шан ыңдыг оадаларын бистин районга чедиштинерин тургузуп база амыгал болуп. Культурулг оадаларын тургузарын, ситген болгаш оадаларын шаштарын база алгыдарын айткан хемчеглерин бо беш чылдын планынга киргизген бис.

Оадаларын сугат-биле хандыраарыңиз айтканын шиттирлээр сорулга-биле бис үч чыл бурунгаар республиканың Мелиорация болгаш суг ажил-агый министрствозунун тускай эртемниглерин районга чапал көлгөш, оларга айткы алган хемчеглериниң чугаалап берген бис. Тускай эртемниглер дулаар бөл алааш, райондан чорутуш, бо хүнге чедир катал көл-бээнер. Мелиорация талазы-биле боттандырып чорудар хемчеглерин ам база айткы алган бис. Тускай эртемниглер, мурунда эштер ышкыш, бисе курут алааш-кын кылбастар боор деп баш уур идегип турар бис.

Бистин айткы алган хемчеглериниң өзүгээр алырга, 1980 чылда чалгаар бүткен ситген шөлдөргө болгаш чангыс чылдыг тарымал ситген шөлдөргө мал чимин бүдүрери 1973 чылдын планынга уур 39 хуу, мал чим тараалары бүдүрери 50 хуу улгадыр. Мал чимин бүдүрерин улгаттыраарын ситгениң дүжүдүн бер-

дидериниң, тарымал ситген шөлдөргө чедиштинерин чедиштинерин чедиштинерин, мал чими белектээриниң технологиязын экижидериниң күсели-биле чедип алыр бис.

Хой фермаларын элээн сайзырангай деңгелге тургузарын баш уур көрүп турар бис. Ону чедип алыр талазы-биле республиканың телевидиш организацияларына саналыыс-даа бар. Бистин көл күзеп турар чүүлүс болза мал кажааларын тус черниң агаар-бойдузунун байдалына таарыштыр, үч черниң туугу материалдарын амыглат, туугунун үнөз чик кылдыр туугу телевидиш чогадыры болур. Амгы үед бисте саналдап турар 500 баш хой кирер кажаа эмин эрттир улуг, оң өртөкчө деңгел беким (31 муң рубль) болуп, ону туугунга туугу материалдары база ашша-хөргөңи дына хой үнерин негеп турар.

Хойнуң уксаазын экижидеринче ууланган амычче улуг кичээргени салыр бис. Бистин районунун агаар-бойдузун база экономиктиг байдалын барымдаалаарга, хой ажилын ээтиг-дүктүг уулангышын биле чартык-бөдүң болгаш бөдүң дүктүг хойларны колдадыр өстүрери таарымчалыг болуп турар. Районнуң ховулу чегинге саражын уксаазыг бүдүрүчкү кош-нарларын амыглат, а дагып чөлдөргө үч черниң бөдүң хойларын, өстүрер, хой ажилының технологиязын сайзырангай жыдарыңиз күсели-биле оларның дириг деңгизи болгаш дүктүг, дүктүг шынар беким болурун чедип алыр.

Бистин айткы алган хемчеглериниң хойнуң болгаш өшкүнү баш санын 1980 чылда 1973 чылдын планынга уур 53,2 хуу өстүрер, дүң бүдүрерин 89 хуу, хой болгаш өшкүнү эдизин бүдүрерин 67 хуу улгаттырар.

Хой малдың продуктулуун көвүдериңиз, оң уксаазын экижидер болгаш кызыраар чорукун уузкаар сорулга-биле Нөдөз ажил-агый министрствозу бистин колхозтары-ыс боттарының тарып боозалдыга пунктуларына саражын уксаазыг кошкарларын үрөзүн ол-ла черинге ап турарын чөпшээрээ болгаш үч кошкарларны амыгаларга тардып берген.

Районнуң чер-черде партия организациялары малчыннарын амыгаларына, куртаарына база өөреникче таарымчалыг байдалды тургузуп бээр дээр улуг организакчы амыгалы чорудуп турарлар. Ой-табыр айның 1-де малчыннарын зоовет-өөредилгези база таражыларын болгаш механизаторларын агроөөредилгези эгээр. Оң-биле кады нөдөз ажил-агыйның тускай эртемниглеринин болгаш бригадирлериниң экономиктиг школары база амыгал-дай бээр.

Оон ыңай малчыннарын хандыраарыңиз комплекстик планнары айткан хемчеглерде база кирген.

Амгы үед бистин чорудуп турар партия-организастыг болгаш партиялык-политиктиг ажилыыс малга быжыг чөм суурну белектээринче, дүжүг ажаалдазын өй-шаанда, чидирг чокка чорударынче ууланган.

А. МОНГУШ,
СЭНП райкомунун бирги секретары.

Белдир үнери кижилерин — коммунисттик нийтиледин тургузукчуларын бичи чажындан кижизидерини, өөредириниң херээңге партия болгаш чазак хүн бүрү сагыш салып турары билдиргир. Ол дугайын июль айда СЭКП ТК-ның болгаш ССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң «Көдө» нийти билдир школаларын ажилдаарыңиз байдалын улам экижидер хемчеглер дугайында» доктаалы база ССР-нин Дэди Советиниң сессиязын «Улус өөредилгезинин дугайында» ССР Эвилелиниң болгаш эвилелешкен республикаларын хойуужуулаазын Улус эвилелиниң чугаалажып көргөни база катан херечилеп турар.

Бистин республиканың улус өөредилге органы оң чүгүлгө документтерде айткан чүүлдерин амыдыралга боттандырып, хой-ниининиң деткиме, дуаламчызын дагыткан, школаларын чаз өөредилге чылынга бүтү талазы-биле чедишчилер белектээр дээр, улуг ажилдарын кылган. Ылангыя Бин-Хем болгаш Каа-Хем районнарын барык бүтү школалары, интер-

БҮГҮ УРУГЛАРЫ — ШКОЛАЛАРЖЕ

наттары септелгезин чөгүр хуусаанында беким шынарлыг дооскан. Улуг-Хем, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Оңур, Тожу районнарын школаларында отурул чүгүлгө белектеем багыт аверс болган. Республиканың школалары башкы карлар-биле колдуулаа чөтчөлеттинген, өөредилге номнары болгаш херекселдери-биле хандырткан.

Ычангам чаз өөредилге чылында бистин школалары-выстын экижтери байырлады-биле ажиттынып, уругларын чалай берген. Бин-Хем-Туранның № 1 болгаш 2, Аржаан ортумак, Чөөн-Хемчикте Чалаананың № 1 болгаш 2, Хайыракан сес чыл, Каа-Хемде Сарыг-Септин № 1 болгаш 2, Ыланка ортумак, Талыда Балгазынның, Элегестин ортумак, Улуг-Хемде Арыг-Уулу, Кок-Чыраа сес чыл болгаш өскө-даа школаларга өөреникчилер шүтүзү баштайгы күнде-ле парталар артынга олуршкан. Кандыг-даа ажил-ишке ыткан, өө-

дигеге база шак бурзуу үнели, чүгө дээр өөреникчилер кичээл санында кандыг-бир чаз чүгүлгө билди ап, ажаа даянган, улам бурунгаар чорутуу ажурлук болгай. Ычангам өөредилгени чөгүр үзүндө организастыг эгелөөриниң школа коллективтериниң моон сонгаары ажил-херээ улуг-биле хамааржы.

Ыччала-даа республиканың чамдык районнарынга, школаларынга чаз өөредилге чылынын эгези чөгүр негедге четпес болганын демгелөөс арта чок. Чижээ, сентябрының 7-ге чедир Бай-Тайга районун Кара-Хөлде, Бай-Талда, Төзүлде, Оңурун Сагалда, Торгалыда херек кырында ол черлерде чурттап турар, билдингир уругларын школага хаара түзүп шыда-вайн турары элдепиг. Инда көдө Советтериниң куускомна-рынын даргалары Сарыг-Дон-гак Оңур-оол, Александр Ху-раган-оол, Виталий Оңур-оол, Василий Дагып, Александр Бадмыр олар бүтү-ниининиң мала-ла өөренир сес чыл өөредилгесинин дугайында хойуужуулаазын боттанды-лар дээр күженишкениң хемчеглерин албайн турарын айтса чөгүр.

«Улус өөредилгезинин дугайында» ССР Эвилелиниң болгаш Эвилелешкен республикаларын хойуужуулаазын Улус эвилелиниң: «Ажилчы чон-нар депутаттарынын чер-тер Советтериниң куусекчи комитеттери оларга чатыркан өөредилге кичизилгези албан черлерин ууртуу... бүтү-ниини мала-ла өөредилгезин... хандыраар» деп бижээн болгай.

Амдымында школадан дам-каар арткап уругларын аң чокку үед өөредилгезе хаара тузар, ала-иелерин орту-зунга бүтү-ниинини мала-ла өөренир өөредилгезинин дугайында танылдыга ажилын күштөлдүрер, уругларын өө-редир дээр ада-иелер бот-тарынын хүлээлгелерин ха-жык чокка күсүдериңиз негээр.

Чамдык райкуускомнарын улус өөредилге кидистери болгаш школалар ууртукчу-лар мындыг байдалды уруг-

талазы-биле шиттирлэг хемчеглерин алыр ажилчы чон-нар депутаттарынын чер-тер Советтеринден, улус өөредилге органында болган шко-лалар ууртукчуларындан негетинип турар.

Оон-биле чөргөштер өө-реникчилер санын бүрүн кам-галаары, оларнын өөредилге-зинге, чуртталгазынга таар-ымчалыг байдалдарын тур-гузары чугула. Чижээ, чаг-гыс-ла айтканын — шко-лачыларын изиг чөм-биле ха-дыраар ап көрөөнчү. Бичи уругларын кидистилгези, өзүлдеңгезе, ычангам бүтү өөредилгезинге эң чүгү-ла бо айтканын ылангыя кө-дөз школаларда онза багыт шиттирлер турар. Барын-Хемчик районун школаларында бүтү тургузар өөредил-бар-даа болза, райпо уур-тукчуларын оола-шүшпөл чөргүтүп уламандан ыңа ам-дымында чагыс-даа буфет амыглаткып турар. Кызыл хоорай чанында «Кок-Тей» совхозта № 12 школада 400 ажыг өөреникчи база-ла изиг, чөм-биле хандыртканмаан. Мындыг чижектерин ам-даа хойу-биле адап болур. Бүтү-ниини өөредилгезин чедиш-киниг боттандыраарыга мөө-дак болуп турар шиттирлет-тимөөн айтканын бетиң чижээ бо-дур.

Мындыг кеңирлиг чедир кылдырмаан болгаш кылды-майн турар чүүлдерин улус өөредилге органынын, шко-лаларын ажилдарын, шко-лачыларын, уругларын ха-дыраар, өөренир ууртукчу бот-тарынын школаларже баара туудары — сонгаарлаттымас сорулга.

Быжыг сорук-биле

Ак-Довурак хоорайнын ку-дүмчүларынга арыш-шыраак «өрүшкүдөн» чайыналган, кылачы формаларын силгит кылдыр кеттиргенде, өн-баа-зын дириг чекетер тутуулаан бичиң чаштар ада-иелерге, өң чок кижилеринге үдөт-тирген чоруп турар.

Меп Ак-Довурак хоорайнын сес чыл школында чөдө бер-дим. Мында чон школа девиш-кээрин шыгырт дола берген болду.

Эрткен өөредилге чылында бо школада 1120 өөреникчи-лер өөренип турган. Олардан 25 кизи көнчүг аки, 210 ажыг кизи дөрт-беш демдек-терлиг тус-тус класстарын дооскан.

Өөреникчилер чайгы дыш-танылжылы база солун өрт-тирген. Иноер лагерлеринге дыштанып, уругларын тех-никтиг чогадылга делегел-зине киришкен, 11-ги чер-ни, школаларын тургусу-

поздтарының республика маргылдаазынга киришкен, 1-ги черин алганнар.

Өөредилге чылынын эгелеп, турары-биле холбаштыр чүвө чугаалааш, школанын дирек-тор П. Д. Суудукова: «Бо чы-лы бистин школымыска 1270 ажыг өөреникчи өөренир. Оларын шиттирер 178 кизи эртем-билгезе өң-не баштайгы аге базымнарын моон эгелээр» дээр, димиттиг адыш жас-кашкыны чагылашын үндү. Септелгезин эң эки кылганы дээр, партия райкомунун, райкуускомун шиттир чор-уур Кызыл тутун партиянын Барын-Хемчик райкомунун бирги секретары Ш. Д. Куу-лар школанын директору эш П. Суудуковага тыпкып бер-ген, бүтү башкылар коллек-тивинге, өөреникчилерге чаз өөредилге чылында чаз-чаз чедишкенин, аас-кежикти күзөөн.

К. БИЖЕК.

Кыштаанга чедирип алыр

Улуг-Хем районунун «Ак-Турт» совхозунун топ са-бырынын муракчы хойуужу Монгуш-Сагаан чыл бүгүдө беким көргүзүлгө чедип ал-келген. Ол мал ажилында 24 чыл амыгалаан.

Дуржулгалыг хойжу бо чы-лын чүс хойга оонаштыр 91

хураганын камгалап, бир хой-дан 2,7 кг дүктү кырып ал-ган. Ол бодунун дуалаканын Монгуш Доржу-биле 15 тонна ситгени белектеп, чокку үе-де кыштаанга сөөртүп чеди-рип алыр деп турар.

М. ЛАМА.

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

ССР-ниң Дэди Советинин Эвилелиниң Советинге сонгу-далар чорудар талазы-биле белектеем ажилы республика-нын чер болгаш байдалын. Ылангыя СЭКП Эрзин рай-ком, райкууском чокка чаз райвода сонгулаа участканын дарагаларының болгаш сек-ретарыларының бир хонуктуг

семинарын организастап өрт-тирген. Сонгулаа мурунуң белектеем ажилдарының со-руларының дугайында СЭКП Эрзин райкомунун сек-ретары Т. С. Докузун, рай-кууском секретары Н. Д. Да-кышмай олар илеткедери кылган.

С. МОГГАЛ.

БЕШ ЧЫЛАДЫН ШАЛЫПЧЫ ТУДУУ

Рязань ГРЭС-тин туудуужулары сентябрь айда 300.000 киловатт күчүлүг баштай-гы агрегаттары амыгаладып эгелээр деп ху-лаңгөш. Чылыг бээр черин участогунун элекчилери болган эдикчилери онза кү-женишкени-биле амыгалап турар. Чүгө

дээрге ол амгы үед бирги чергениң ту-дү бооп турар.

ЧУРУНТА: дериг-херекселдерин эшеп турары.

Ю. ДЬАНОВТУН фотогу.
(СЭТА-нын фотохрониказы).

УКСААЖЫДЫЛГА АЖЫЛЫ — ХОЙНУН ПРОДУКТУЛУУН БЕДИДИРИНИН ҮНДЕЗИНИ

Х о й
ажылы

Танды районда Тока аттыг совхоз нарын дүктүг хой өс-түреринин хоочуну, уксаазыг маллар-биле республиканын ажил-агыйларын хандырып турар. Хей адырдыг ажил-агый болуп турар. Уксаазыг хойлук совхозтун тус-кай эртемниглеринин 30 ажыг чылдарда чорудуп келген сел-кеция ажилынын түнелени-де тургустунган беким продук-тулук, тус черин агаар-бой-дус байдалында таарымчал, нарын дүктүг краснорес уксаазын хайнаа хойларын 1969 чылда РСФСР-нин Көдө ажил-агый министрствозунун дү-жаалып бугаар уксаажылар-ганын өзө кылдыр баштаан болгай. Бо совхозта республи-канын бүтү колхоз, совхозта-рында амыгал, шиттирлээр болуп муракчы дуржулганын башы бо чылдын август 24-те үнгөн «Шың» солунун ар-нынга совхозтун тускай эр-темниглер тодаргай бижээн.

Хой ажилын совхозтун тус-кай эртемниглеринин санал-оодал солгучурун дугайында күзөлгөни хамдарыштыр Ты-ванын Дуржулга станциязын мал ажилынын кидизин-нин эртем ажилдакчылары-нын сөөлүг 10 чыл-дарда кылган ажилдарын түнеленин база уксаажы-дылга ажилын калчаар чорут-са таарымчалыг болурун дугайында саналын маңаа чугаалаккан бис.

Көдө ажил-агый эртемне-ринин сандалы И. Болтоев 1967 чылда уксаажыг хойлук, Тока аттыг совхозтун хонуну продукттуг шынарларын шиттирлер көрүүнү баштай-гы бажыларын кылган. Оон чамазык түнелелеринге доктаал

көрөөн. 1. Совхозтун хонуну дүм-күр продукттуу. а) 1957 чылдан 1967 чыл-га чедир уксаажыг бир баш хойдан кырып алыр дүк чылдан чылче өөрө хаман чок, улам ку-дулап олурган. Бүдү-рүчкү кошкарларын дүгү-9—10 кг-дан 6—7 кг, уксаа-зыг хойларын—4,93 кг-дан 3,5 кг, тогуларын—3,93, кг-дан 3,43 кылдыр кызы-рылган. б) Дүгүнү үзүп ортумак болуп, бүдүрүчкү кошкар-ларын—7,83 см, 2 харыг хойларын—7,34 см, тогу-ларын—7,5 см болган. в) Дүктүн үнер хуузу (арыг дүк) бүдүрүчкү кошкарларын—43,7 хуу, нарын дүк-түг хойларын—47,4 хуу, чартык нарын дүктүүнүн—53,8 хуу, ирттерин нарын дүктүүнүн—51,2 хуу, чар-тык нарын дүктүүнүн—53,7 хуу болган. 2. Класстыг шынарынның эскерилгени. 1961 чылдан 1966 чылга чедир хойлар-нын класс азым-биле эске-ригенин көргө, азыа кон-чүт өвөөш, 1 класстын хойла-ры сан талазы-биле көрүл-гөн-дээ, нини бонитировка-лаан башка оонаштыр, ол-ла турган хуузулан (1961 чыл-да—25,4 хуу турган) харын-даа өвөөш турары илерээп (1966—1992 хуу болган). 3. Дириг деңгизи. а) Уксаажыг хойлардан тө-рүттүгүн чаш хураганнарын дириг деңгиз 3,44—4,23 кг, а 4 ай назымында 21,1 кг болган. б) Уксаажыг хойларын ди-риг деңгиз (чакы) Көдө

ажыл-агый министрствозу-нун 1966 чылда үндүргөн сүмелеринде көрдүгенин бис-ке өстүрүп ботур нарын дүк-түг хойларын адык көрү-гүлдеринден бүдүрүчкү кош-карлар—6 кг, улук хойлар—7 кг, тогулар—2 кг күдү болган. Үстүнде кирген сан-түнер болза совхозтун хонунда чет-пестер көвөй дээрин көрүзүп турар-дыр. Чүд дээрге дүгү-даа өвөөш, деңгизин-даа би-чи. Ыччала-даа совхозтун хон, өскө ажил-агыйларын хонунда боттандыра, кедир үеде ажил-агыйларын оон-даа беким продукттуг, уксаажыг маллар-биле хандыраар кылдыр шиттирлээр ап болур перспек-тивалыг ажил-агый ол зеп, эртемден бижип турар. Ын-чангам совхозтун хойларыннын шынарын экижидер болгаш продукттуун көвүдери дээр күженишкениң ажилдары, селекциалыг уксаажыдылга ажилын улам хандыраар негетинип турары илерөөн.

Кылып чоруткан ажилдарын түнеленин үндөшлөөш, 1968 чылда Дуржулга стан-циязы уксаажыг хойлук ол совхозтун селекция-уксаажы-дылга ажилын эртемге үндө-зилеп чорударын база уксаа-зыг хойларын продукттуг, биологтуг болгаш ажил-агый-жы шынарларын долдуу-биле өөренип көрүп бодунун тема-тистик планынга кирип, ол ажилы ууртурун холга алыр деп турга, республиканын Кө-дө ажил-агый министрство-зу, уксаажыдылга станциязы (ам уксаажыдылга катты-жыакыны) шүтү отадылап турган. Бир эвес Дуржулга станциязы селекция ажилын

ууртуп, шиттирлер ажилдарын кылган болза, ол ажил-дар амгы үед доозулган бол-гаш оон түнелелеринге үндө-зилеп, селекциалыг уксаажы-дылга ажилын беким негезге чорутар алыр турар. Ын-чангам шиттирлер ажилдарын чүгүлгө уксаажыг хойлук совхозка эвес, өскө-даа фер-маларга кылп, оон түнел-дерин ажилдары сонгаарла-тынас ажилдарын бирээш.

Нарын дүктүг хой ажилын өстүрүп турган, бир кол са-гыш салыр чүгүлгө олар-нын ажаалда, чөмгерилгезин-че кичээлгези чамыры болур. «Инектин сүктүрү оон ды-лында» дириг болгай. Оны-каш хойнуң дүктүгү база-ла чөмдөн хамааржыр. Эң ыла-ныг дүк бүдүреринге хой бөдөктүг чөмөр негеттенир. Чүдө дие дүк—кератин дөт бөдөктүн бүдөмдө-дир. Хойларын төлүгө салганын дамчыдып бээринин быжы-ны база төлүгүн ада-иелерин беким продукттуг шынарын дээр алыр чүгүлгө таарымча-лыг ажаалда, чөмгерилгезин үзүндө долдуу-биле чедип алынар.

Ычангам быжыг чөм баа-зын тургузуп албайн чы-каш, хойнуң продукттуг чор-урун улгартыраар кажан-даа чедип алынаас. Бо талазы-биле уксаажыг малдарыг ажил-агыйларга мал чөм культуруларын тарылга тө-лүк болуулары-биле көвүдери негеттенип турар.

Болза шилизе чөгүр хойлар-нын чазын 14-16 ай назы-мында бонитировка үзүндө кылдыр болгай. А Совет Эви-лелин уксаажыг өскө ажил-агыйларын 3 чалайыг шит-тирлер амыгал турар. 4 айлында: өзүлдези шоол-дуг эвес, 18 кг четпес деңги-лиг хураганнарың анылааш, семирткен, күрүңгө салар. 8 айлында: 32 кг чедир деңгиз кыс хураганнарын, 36 кг чедир деңгиз кошкар-жыктарын ажил-агыйларга салдытар, 34 кг-дан өрү дең-гиз кыс хураганнарын, 40 кг-дан өрү деңгиз кошкар-жыктарын хураганнарын ботунга арттырар. А өзүлдези шоолдуг эвес арткап хураганнарын се-мирткен, күрүңгө салар. 16 айлында: 1-11 клас-стын тогуларын, азыа, 1 класстын кошкаржыктарын ажил-агыйларга салар. Эмта, 1 класстын тогуларын, азыа кошкаржыктарын ботунун го-ланын четчелээрине артты-рып алыр, а арткап класстар-ын өр-өккү хураганнарын се-мирткен, күрүңгө салар. Бо шиттирлерин кол чүгүлгө болза хураганнар 8 айлы-г турда, экилерин багыларын-дан ылап, кышкы үед олар-нын өзүлдезин шың органи-заастарында таарымчалыг бол-дуруу болур. Чангыс тала-зы оонашкын—азыа хой-ларга азыа кошкарларын оонары—тергин эки шы-нарлыг төлүк алырын арга-зы. Сырыг эвес, узун дүктүг хойларга—сырыг дүктүг кошкарларын оонары, деңгизин бичи хойларга—узун деңги-лиг кошкарларын оонары база чугула.

Уксаажыг хойлук ажил-

агыйларга, фермаларга эң кол чүгүлгө—үчөт-өчтүгү чогулмалыг байдалга тургузары болур. Кашан хура-ган төрүттүгөндө, бөдүк-би-ле негизге болгаш хураганга дөмөй дугаар бижир, 2—3 хонуп төрө, неэинин күдөйи-даа дугаарын хураганнын со-лай таласы кулаага беге-биле басын каар (таттировка). А кашан үзүп турар үед (4 айлында) хураганнын оң та-ласы кулаага оон ботунга тыныскап дугаарын салыр. 1 класстын база элита хойлар-га тускай картокаларын амы-дар. Бо болза уксаажыг ажил-агыйларга чорудар ажилдар-нын кол чүүлдери-дир.

Оон аныгда, бүдүрүчкү кошкарларын, төрүр хой-ларын уксаажыг болгаш сал-гал дамчылар шынарларын өө-ренип көөр, бүдүрүчкү кош-кар бурзууңге төлүгүн шына-рынын талазы-биле ыңаала-рын чорудар база хойнуң на-зы-харынын, дүгүнүг, клас-зын азым-биле продукттуг, биологтуг, ажил-агыйжы шы-нарларын бүтү тала-биле шиттирлээр, оон түнелелеринге үндөшлөөш, селекциалыг уксаажыдылга ажилын улам хандыраар база перспектив-алыг селекция-уксаажыдылга планын амыгал кылдыр, оон күсүлдезин чедип алыр сорулга уксаажыг хойлук сов-хозтуң база фермаларын му-рунда турар турар.

Чокку үед база бир чедип алаа чөгүр сорулга болза кол уксаажыдылга баазы болур Тока аттыг совхозту уксаажыг хой зарову, а уксаажыг хой фер

ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮН ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ БОЛДУРАР

ТУРАР

ништи тардыкчылары чамзы
номчүктүлөргө канып солдун,
сеткүүлү чагылып алаа экил
дээрин таныштырып, сүмө-
лөр ажайып кылдып чүтүлө.

Код кичинегейни көдөз чө-
рөдө ажылдап, чүртүп ту-
руп чоңун солдун, сеткүүлү
чечир санын демээлте ча-
гылып алырыңче угуланды-
ререк. Инчанган чө-рөдө
партия, комсомол, профсоюз
организациялары ө-бүлө бү-
зү күзөнү солдун, сеткүүлүн
чагылып алаан түзүн дөш.
парламентын хей-ништи тар-
дыкчыларыңга, харылаанын
ажылдакчыларыңга боттү ду-
заның чедир жүрүлүт. Маяна
Советтер болган өскө-дөз хей
ништи организацияларынын
калкып киржилеңге негеттине.

Эргим номчүктүлөр! 1974
чаа чылдын солдун, сеткүүлүн
чагылып алырыңче далажы-
лап!

ХӨЙ УРУГЛУГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-
БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ
ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Ч а р л ы ы

ыгылаарынын айтырыгылары-
ныч, а ол ынкаш кайы-кайы-
зынга-даа, сонзургалды бооп
турар делегей айтырыгылары-
ныч-даа талазы-бисе санал-
оалын содулкан. Беседа хүн-
дукселиг, найыралдыг чорук-
туу байдалынга бооп эрткен.

ууруп каттыра бээр хоорай
кыво-дур. Боо чурттакчылары-
чы-чаанын дугайында лам-
пкаар безин сурагжаан. Габ-
и эвес, харын-даа ажыл-нишке
ни, пес-таавыны, трикотажы,
электронут саналга
чүч өске-даа продукциязын
де.

БТА-СЭТА-нын фотосу.

**еникизмниң
ринге удур**

улуз күрүнезирек үзөл-бодалы
«ийи улуг күбүнелер» үгү

шынарындан ән тодарғайы-
биле көстүп тұрар. Ооң ду-
зазы-биле ККН Совет Эвиле-
линиң тайбынга ынакшылдыг
политиказының ужур-дузазын

катыштыргылазым-биле национал-хостагалыг шим-чаашкынның аразында аялдеди сангаараларын, делегетин ажалчын шимчаашкынның мөөнөдиги чорунга таптык-таарын ораалдап турар деп ук чүүдө айтып турар.

ЛИТИКАНЫҢ
СТИГ УКАЗЫ:
атаалы-биле дайыны бодур империализм дегип, чорутуп турар, Партияни живот деп сеткүвү «Маоизм политиканын антикоммунисттик утка-шыны» деп дегип чүүдүвге ыңча деп бижжан.

ПЕКИН. (СЭТА). Франция Республиканын президентиги Ж. Помпиду сентябрь он бирде Ында албанын аян-чорутун кылды деп берген. Оон аялдооту 7 чокку угулгун турар.

 ДЕЛЕГЕЙ *об Хитинерде*

[illegible]

Маочу политиканың

СОФИЯ. (СЭТА). Маоизмнің
политикасы қыдаг ұлусту ре-
волюстуг шимчэцзиньинге
болғаш қааалд алыншына-
наныра хорх чаеирип тұрар.
Олар хабарлағанға қарамастан

[illegible]

Марксизм-ленинизмнің
принциптерінде үдүр

ВАРШАВА. (СЭТА). «Маочуларын үзөл-бозалары марксизм-ленинизмдин принциптеринге, бугу-интинин тайбынын эрге-ажыктарына, социализмдин делетейе туржунга болгаш делетейе диншигте үндөзгөн-биле өзүр бооп турар» — деп, Польшанын Катышкан ажыачын партиянын теоретиктиг болгаш политиктиг журналы «Новое утро» бодунун «Тайбыче бугунараалашкын» деп мурнукчу чуудунге бижээн.

«Кыдагы коммунистг партиязынын үхүрүлгөлушкүн политиказыккын хоп-мегеча,

үзүт күрүнеликер үзөл-боламы «ийи үзүт күрүслер» дугайында хоовун чүтүрүшкүчүн өнүкчү-чөгүзгөтүгүткышмынарындан эн тодарагыткыле көстүп турар. Он дугазы-биле ККП Совет Эвилелинин тайбынга ынакшыгдыг политиказынын жүжү-үзүзгөн бичимделгенин, социалистгич деп каттыштырылгыз-биле национал-хосталгалыг шимчээшкенин аразында өйдөлгө сайдаларын, делетейин ажыачтын шимчээшкенинин мөөнөлдөр чоругуна шаптыктарын оралдыгыг турар деп үчүүдө айткын турар.

Маочу политиканың
антикоммунистиг утказы:

СОФИЯ (СЭТА). Маанимизин политиказы кызат улаустун революстуг шимчешкенинге болгаш чаалал алышкынынарынга хорз чекирил турар. Ол делегация коммунист болгаш амылчын шимчешки-
талазы-биял дайымын болур империализм деген, чорутул турар. «Партиянын живот» деп септуул «Маочу политиказын антикоммунист утка-шына-ры» деп атегин чуудуге ына-ча деп бижаз.

ПЕКИН. (СЭТА). Республиканын президенти Жао Цзиньфанг 1-сентябрьда Пекиндеги Ж. Помпиду сентабры

де чорудун турар антикоммунистиг үзөд-бодал-дыр, ону революстуг күштернин аягы

Кезээде дириг

Гитлер жана жерекчилерге уур партизан демиселне көргүсөн эрес-дидим болгаш мадырлык чорун даш Зоя Алатовска Космодьянская Совет Эмелинин Мадыры атты тыпсыр — деп, Москва чогуунда Петришево сурга фашистерин шаажылап өлүргөн өлүм чок партизанын буюм ады 1942 чылдын февраль 16-да СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарлыгына шак ычсаар эң баштап тынжалган. Отрада болгаш байсаалгаларга уруг бодун Тая деп ады чорган.

Сентябрың 13-те, бөгүн, Зояның төртүтүнгөн хүндүн бээр 50 чыл болган. Чылдын-на бо хүн Зояның өөренип чоразын Москваның № 201 школанын пионерлери болгаш комсомолчулары байырыг шүгүм таскаалын эрттирип, алаа оон авазы Любовь Тимофеевнаны, эрес-дидим комсомолчунун оон составына үр тутуш чоран каттыжымын оон шаажылап партизанын чалап турар. Ол хүн школага таскаалды болгаш ырын көрдүзгөн болур. Аалчылар-нын мурну-биле школаның эң тергип өреникчилери, активчилери, анык шериглер одуруулар, аайы-биле шүгүм эртер. Олар шүгүм Совет Эмелинин Мадырлары Зоя Космодьянская-биле Александр Космодьянскийн чырыктыкты таскаалын ыдыкты-биле демелгээр, ол мадырлар-нын аттарын школанын таскаал самбырамына адын үжүктөр-биле бижээр.

1941 чылдын июнь... Сөөлү экзаменер, Зоя Космодьянская 10-ку класстын өреникчиси апарган, а элөөн каш хүнер эркенде дайын эгелөөн. Фронтке чорударын уруг комсомол организациындан дидөөн. Зоя дайыннын тылында, Наро-Фоминск районунга ходелеп турган хыдыкчы отрядтын дайынчызы апарган. Дайынчы даалганы күсөөдүн чораш, эрес-дидим партизан уруг Петришево сурга фашистерин складын ууткаа, дайыннын ам база бир шериг объектин эрттир даш четтикпейн барган, оңу немелтер түдүп алган. Гитлержи дерин аратаннар Зога суксуз бербейн, оон арнын өреник-биле эрттирип, чыда-биле деже иткел, оңу кымы-даван харга кылаштып турган. Ыччала-даа ол партизанага дугайында бүгү айтырылгала «чок», «бил-де мен», «сөгөөс мен» деп харылаан. Эртең фашистер суур иштинге кижиз азыр өлүр чогун турсукаш, Зояны алаа экелгенер. Ол үжүй берген буттары-биле арай боор-да басып чоран. Оң мойнунда «Бажынар өрттедикчи» деп бижиткип калбак ылап азын каан.

Зоя бүгү күжүн чыып тургаш, суурун орта сывыртанп эжелдирген чурттагычларына алгырып чугаалаан:

— Эй, эштер! Чүгү мунгаргы көрүп тур силер? Дидим болунар, демиселер, немелтерин согнар, өрттедирер, иштеп сүрүнөр! Менээ өлүрү коргунчуг авет-тир, эштер. Бодунуң чоңу даш өлүрү—аас-кежик-тир! Тийелге бистин бо-тур!

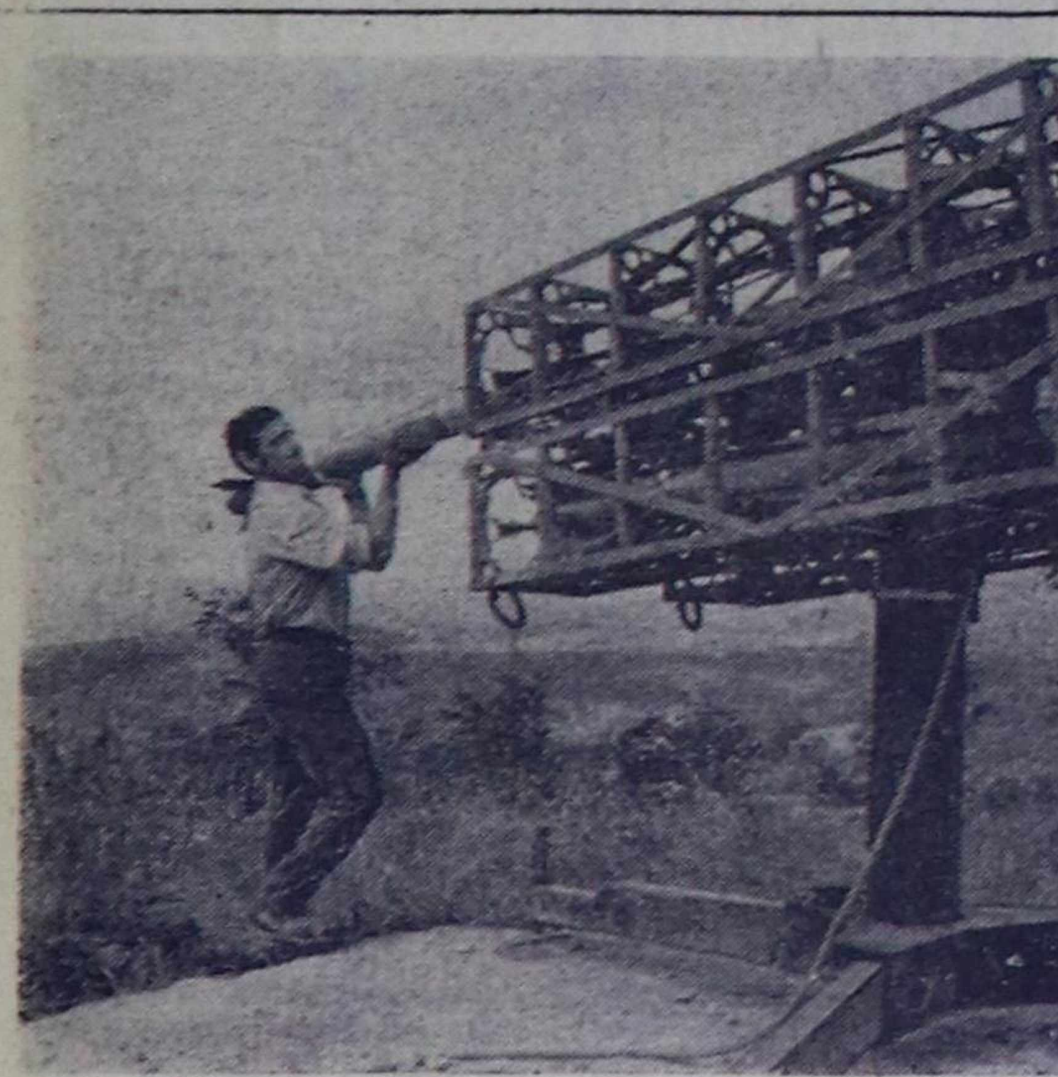
Зояны шаажылап өлүргөн черде ам таскаал тургузуп каан. Бижир бүгү оон мурну-биле эрпип чыккан, бажын мегейтип доктар, эрес-дидим патриотчулук таскаалын минута тургузуда ыт чок түрүп демелгээр.

Өлүм чок Зояның дугайында таскаал аныктарга ыдыкты. Оон адын куудумчулар болгаш парктар, шкодалар болгаш пионер дружиналары, комсомолчу аныктар бригадалар болгаш студентилерин түдү отрадлары эдилеп чорур. Совет патриотчуна, бистин чуртувустун шыңчы уруунун төртүтүнгөн хүндүн бээр 50 чыл болган оюнда «Зоя Космодьянская» буювунду тудуу доозулган. Оңу түдүп тургузарында Москваның болгаш Москва чогуунун комсомолчулары шөфтөп турган.

(СЭТА-ның корреспонденти).

СОЛУН КЕЖЭЭ

Эранде районун Култура бажыны эркен дашаар дүдө «Хөгжүм-биле өнүктүр» деп тематикте кезээни организастап эрттирген. Районун Култура бажынын директору Мария Чымыр кезээни ажиткаш, музыка школанын директору Динзей Натаскаа сөс берген. Ол тыва улустун мрал-

Электроннуг херел лекаторнун экранына кылын кара булутту көргүзүшкен. Приборлар дүвүрүзүшкөн мездин берген: «Улаас долу дүжүн эгелээр. Мичала-даа «Кодры» сохотун виоград шөлдериңе дүжү ажаап алыр ажал соссаваан. Чүг-де долуга удуз адар ракеталарын дааки идиришкен мурунун мржымын үрээниң уезине кат чыыр кыстар бичи-ле ады ажылын ара соксаткан. Оон соонда «Малайла-ла черге чыгып ак чаше дүжүн эгелөөн.

Алаа ол чер чуртуулар чачыгып калганнар: ажал-агынын сагырымын болгаш виоград шөлдериңе кырынга дол булут дүргөдүп келирге-ле, Молдавианын аэролоттук экспедицианың наталыны Леонид Диневскийн айтшыкынын «Утаар ракеталар бүггө дээрже кыйыптып үнүштер. Чогуур бедикке чедир ужу-каа соонда оларның бажында пиротехник-тиг состав чазылаш, кыптыгып үнөд бол-

(Сентябрь 13-те «Анык гвардия» деп чамыт комсомол организациынын организациларында болгаш улуттукчулары Совет Эмелинин Мадыры атты тыпсыр дугайында) СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарлыгын чоран хүнүндө бээр 50 чыл болган).

Краснодонун «Анык гвардия» деп таскаал музейин мадырлар галереясында Ада-чурттуң Улут дайыннын уезине үлгөн «Правда» солунун делген каап. Бирги арында, Совинформбюронун дайынчынын чанында, СССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарлыгын апарган: «1943 чылдын сентябрь 13. «Анык гвардия» деп чамыт комсомол организациынын организациларында болгаш улуттукчулары тыптарангай ачы-хавыаазы даш база немел эжелектилер эрес-дидим болгаш мадырлык чорун көргүсөн киши даш Ульяна Матвеевна Громова, Иван Александрович Земухова, Олег Васильевич Косевова, Сергей

КРАСНОДОН, СЕҢЗЭ ДАҢГЫРАГЛАП ТҮР БИС!

Гаврилович Тиленинге, Любовь Григорьевна Шевцова Совет Эмелинин Мадыры атты тыпсыпшаан. Ленин орден болгаш «Адым ылдыс» медал-биле шаңнаар. Оон алаада мындай сөстөр бар: «Чыдар эртерге, гитлержилерин чүдөк-бужары черден арлыр, балыглар экирир, аарышкы болгаш кажыдаал оожургаар, ыччала-даа «Анык гвардия» деп чамыт комсомол организациынын организациларында болгаш улуттукчулары болгаш келтиренин «өлүм чок мадырлык чорун совет кижилер кажал-даа утпас. Оларнын хөөрүпө чоңун кезири кажал-даа соксава».

Ол сөстөр баш удуз шын сөгеттиген. Краснодонун анык патриоттарынын өлгөн хүндүн бээр үжүн чыл эркен. Ыччала-даа оларнын дугайында сактышкын кижилерин чүрктөдө ам-даа

лириг артыпшаан. Чер бөм-бүрүнүн бүгү чүктөдирин даш миллион ажал кижиз «Анык гвардия» музейин кезип көргөн. Маңаа болгарлар болгаш вьетнамдар, чилижилер болгаш африканын олу чок чорукка чүрөө-биле дээр, бижигелер дөптө-ринге сөстөрн арттырып каар даш кезип турар.

«Анык гвардейчилерин мадырлык чорун бис магада-дыс» — деп, фин ажалчынын «Туа» деп спорт эвеле-динин келтирени Рейна Руканев, Томас Кивимяки, Марку Матилла бижип турар. «Ханын-биле сөткел дай-ныгып, хөлдөм. Фашисттер талдашкынын бужар-бак үлгөдиглери моон сонгаар кажал-даа каттавазын. Бүгү делегейге тайбын, совет бол-гаш япон аныктарын пайы-лаз дөлгөргөн!» (Япония-нын социалист аныктар каттыжышкынын прези-

фетурда салгырынын баш-тыңы Явагата Або Хирси). «Делегейин бүгү анык кижилери «Анык гвардия» музейин көр болгаш Красно-доннун анык партизанынын мадырлык чорун кезээ-де утпас ужурут». (Италия-да Дидон Сильвони).

«Музейин калчаар-даа аажок сагыш-сөткел аарып үнүм. Краснодонун мадыр-лары — мезн чамыттарым-дыр. Чүрү чедип алганымын, чүвүс бунун көр кылдыр оларны карак тивеп арзын-ла-даа болза диргажисе» (Казахстандан Гуржаккы-ны).

Краснодонун мадырлары түгө сактышкында эвес, ханын совет кижилерин мадырлык ажал-херектеринде база чурттап чорур. Комсо-молчу чамыт организаци-нын келтиренин шаңаар дугайында СССР-ниң Дээди Со-ветинин Президиумунун Чар-

турар, ында Совет Эмелинин Мадыры Сергей Тиленинге база «ажылап турар» деп санап турар. Оларнын өлөп беткез компрессору УАЧД-нин адын мезалы-биле шаң-наткан. Украинанын аалар-лыг туугузу Николай Бу-чининин бригаданын туугу-жулары чүс квартиралыг чурттада бажынын айттыг-ган хуусаалындан үжүн беш хонук эрте ажалгалга дужаа-ган, ол бригада анык гвар-дийн штатынын келтирени Иван Земухова адын эдилеп турар.

Краснодон, сөңзэ даңгыра-лап түр бис. Ол сөстөр комсо-молчу чамыт организациынын мадырларын аныктыла-даа, оларнын өлүм чок мадыр-лык чорун совет кижилерин чүрктөргө кезээ-менге чурттааларга буюрелди-даа, чеден чылдарын аны-ктарын боттарынын мур-нукарларына төлөтүп болур даш даңгыраан-даа эдилеп турар.

С. КОВАЛЕНКО, СЭТА-ның корреспонденти, КРАСНОДОН.

НОМЧУКЧУЛАРГА БЕЛЕК

«Улут-Хем» альманахтын эжелегип 32 дугайында «Шү-дүктөр, шүдүктөр» деп кезээге хамдарыштыр бодумун салал-оалымын илередиксе-дим.

Парлаттынган шүдүктөр ий-тиз-биле төрөн чурт, тайбын, ынакшык болгаш найрал те-маларына бижиткенер. Оон анында бирин уругларга таар-ыштыр бижээн чогаалдар ба-за бар.

«Улут-Хем» альманах дээр-ге бистин тыва литературасын чаа чогаалдарын болгаш кри-тиктик материалдарын чыда-рып чыгышымы болгаш, Ыччалган мича парлаттынган шүдүктөрдөн алырга, анык ав-торларын-даа салы көвүдүн болгаш мурну-даа бижип чо-раан чогаалчыларын-даа ар-га-мергежил бижээн дээр тодарай. С. Сары-оолдун «Дайын огу» деп шүдүдө тыза кижинин эртем-билинин беджиин, төрөн черинин эгээр-тисе байлаан, алаа чоргаара-лың көргүсөн. А. «Эзэн мен» деп шүдүк элдериктерин уран арга-биле философия хөөнүг кылдыр бижиткенер.

Куш-ажыл болгаш кижилер дугайында Ю. Кюнегештин «Ужар болгаш кижилер» деп чогаал бедик дөңсөдүп, чыда-рып чыгышымы болгаш, Уларга, тыва-даа Ужар-биле мейсележил. Улузууус келжип калпал, Чүрүм хемин чүгүсөөн сөс. Чүрүмдүн сактып боор сен. Салгыларын эрес-дидимин,

куш-ажыла чүткүлдүн көр-гүсөн одуруулар-дыр. Шүрп, хайын чыдар сүрүг-күштү ужалы автор канчаар чүрүп көргүсөн эвес, көрөдүрүн. Херектеген адыг мичаш, Эзер хөлүн эдилек адыг дег, Каалаан, шилезин ужалы сал

Карамадыр шымын кирер — Көөктөлүп шүрпүсүтүлэр Эзер эрени эрпип төсөр. А. Даржанын, В. Серен-оол-дун чогаалчыны өлүмү дем-делгөө чогуур Чижээлээр, А. Даржак «Бир чурт» деп шүдүдө ынакшыкты төрөн чер-биле бижип бижээн чыда-рып чыгышымы болгаш, Ол мичаш Ч. Өзөтүн «Чалгаалдан, Кара-Хөлүн, К. Чаш-оолдун «Сөңзэ» база З. Намзырамын «Дирин сымды» деп лириктик шүдүктөр база-ла багай эвес чогаалдар болур. Монгуш Юн-деш-оол «Кыстар дайдай бер-дин халал» деп шүдүдүн баштап хөөнө бижээниден номчук-ларга сонурганчыг бооп ту-рар.

«Кышкы дүнүн дурту узун» деп И. Чеченин шүдүк бар. Автор «Кышкы үс соок, а мичашкы кышкы от дег азыг» деп улаурашкык дөңсөдүп ажалган. Шаа ол болза орус-каа, аске-даа чогаалдарда дээртерге берген болгаш ном-чукка улу-ла сонурганчыг эвес аларган.

Эзэн хей авторларын бичи уругларга, оларын чап-танчыг ажал-чаныга таарыш-тыр бижээн шүдүктөр аажок

төрөн черге ынакшык иле-релер, эрпип артаралар ажал-ган болулар. Чижээлээр: Саа Майнак «Бора-Хөктө» деп шүдүк бижээн. Ында бо-далар шагда-ла илереткен бол-гай, ол мичаш бора-хөктөш төрөн черге улуз ынакшыктын, алаа бердигенин калдыр бир символу болуп шыдаас болу дег.

Ынакшык теманынга автор-лар база-ла эвээш эвес шүдү-ктөр бижээн. Оларнын арын-да А. Хуурактын «Сеткилинс-кады чорур», А. Даржанын «Аныкшыктын ылдыг сөткел» деп шүдүктөр бедик дөңсөп бижиткенер. Ол мичаш Ч. Өзөтүн «Чалгаалдан, Кара-Хөлүн, К. Чаш-оолдун «Сөңзэ» база З. Намзырамын «Дирин сымды» деп лириктик шүдүктөр база-ла багай эвес чогаалдар болур. Монгуш Юн-деш-оол «Кыстар дайдай бер-дин халал» деп шүдүдүн баштап хөөнө бижээниден номчук-ларга сонурганчыг бооп ту-рар.

«Кышкы дүнүн дурту узун» деп И. Чеченин шүдүк бар. Автор «Кышкы үс соок, а мичашкы кышкы от дег азыг» деп улаурашкык дөңсөдүп ажалган. Шаа ол болза орус-каа, аске-даа чогаалдарда дээртерге берген болгаш ном-чукка улу-ла сонурганчыг эвес аларган.

Эзэн хей авторларын бичи уругларга, оларын чап-танчыг ажал-чаныга таарыш-тыр бижээн шүдүктөр аажок

солун болуп турар. О. Чан-оолдун «Ийн азын» деп баш-так хөөнө бижээн шүдүк, ында дөңсөдүлөрн номчуурга, шынал-ла олзагай.

Кыргыч-ачам бажын көрөм. Кыргыч-ачам бажын көрөм, Сөгөл салы чараш-ла-дыр — Семел-эртин чогуру-ла. Бо-ла авторун «Чалык бол-ган», Р. Яндаранын «Көж-кейин», К. Сүтүг-оолдун «Мөң кыялар», Ч. Чыптың «Мургу», Д. Диртиктиң «Тө-лөткөңнү көргүс, кызым» деп шүдүктөрн черле солуп болуулаан.

Парлаттынган чогаалдар ий-тиз-биле эл болза-даа, сти-листика талазы-биле бедикче чок бижиткенер одурууларын бары хомуданчыг. Чижээлээр, М. Көжөлдөй «Дурувалар кып-гырдыр ырлажып кээр» деп шүдүдүн ушкү строфынга сөс катташкынын көвүдөдүп-кел. Ында «Саары», «Саар-лык», «Саары» деп чалгыс дөңсөт сөстөр чалгыс строфа-да чыгып берген. Ол мичаш ам-дык авторлар 10 хей одурут-лук строфаны чалгыс аажок узун домак кылдыр тургузуп каап, ыччалган номчууу бер-ге, кандай аларгылаан.

Иитизи-биле альманахта парлаттынган шүдүктөр ном-чуктарынын улуз сонургалын наалан алыр болгаш оларга база бир үнөйгү чаа бедик бо-лур дээрн билдингир.

М. ХАЙДЫ.

Мадырның кубогу дээш

Тожунун «Тоора-Хем» сохотун спортчулары Соци-алист Күш-ажылдын Мады-ры Эрестол Даржаевич Дар-жаанын кубогу даш футбол маргылаанын организастап эрттирген. Алаа районун эң шилдиги 3 футбол коман-дасы киришкен.

Маргылаанын баштайгы оюну район төвү Тоора-Хемге «Тоора-Хем» сохотун футбол-истери биле район төвүнүн шилдиге команданын арын-да болган. Оюнуун түнели 4:1 болуп, сохотун спортчу-ларын тийелгези-биле доо-

зулган. Оон соонда «Ирги, ийги чер даш оон «Тоора-Хем» сохотун «Алаа», районун септелге-туугу ушотугунун «Тугузу» деп командаларын аразында болган. Чидип спортчу демиселдин түнели-не сан 3:1 болуп, «Алаа-тын» тийелгези-биле доозул-ган. Ол командага Социали-ст Күш-ажылдын мадыры Эрестол Даржаевич Даржа болуп адын эдилеп кубокту өртөктик шаңал-биле кады тыгыскаан.

М. КУУЛАР.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

16.00 — «Частың он чеди шинчизи». Хей сериалыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 17.15 — «Силерин бажыла». Музыкалыг программа. 18.00 — «Уе». Информастыг програм-ма.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Ферия». Уругларга фильм. 18.35 — Телемелалер. 18.50 — «Кини болгаш хөйи». Дамчыдыла. 19.10 — Чар-лалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.15 — «Свердлов область чуртка рапорттап тур». Дам-чыдыла.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — Телемелалер. 20.10 — «Болууу». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

21.35 — «Телетен». Шоолуглук тележурнал. 22.00 — Теле-фильм.

МОСКВАДАН

22.10 — «Цирк байырлыг». Телефильм. 23.00 — 23.30 — «Уе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Сөөлүг гайду» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда. «КА-ХЕМ»: «На-тарга аразында шив» 15.00, 18.40, «Ынакшыктын өртз» 16.50, 20.30 шактарда. «ВОСТОК»: «Перия» 15.00, 18.40, «Хөрүглүг оюннар» 16.50, 20.30 шактарда. «ПИОНЕР»: «Уш метигирлер» 10.00, 11.40, 13.30, 15.30, «Хөгжүмүнүн үнери» (2 сериясы катат) 17.20, 20.30 шак-тарда.

ЧАРЛАЛ

Турнэм талазы-биле Тыва область Чөвүлели КЫЗЫЛ-АБАКАН-ОМСК — ЧЕЛЯБИНСК — УФА — УЛЬЯНОВСК — КАЗАНЬ — ЛЕНИН-ГРАД — ПСКОВ — НОВГОРОД

аразында туристч поезд-биле аян-чорук кылык-саарларын чалап турар. Туристтер аян-чоруктуң уезинде үстүндө хоорай-ларнын шаандакы болгаш амгы байдалдары-биле, төөгүдүг черлери-биле таныжар болгаш В. И. Лени-нинин революстук ажал-чорудугазы-биле хол-башкан черлерин көөрлер. Ол ышкаш ук черлерин хамааты болгаш Ада-чурт дайыннарыннын чыда-рында төөгүдүг туучушкуннар болтулаан черле-ринге база баар. Эрте-бурун орус хоорайларын төөгүдүг туугларын турисчилер база көөр ар-галыг болур.

Туристтер 1973 чылдын октябрь 14-те чоруптар болгаш аян-чорук уезинде хүнде уш катап халас чечменер база таарымчалыг вагоннарга удуш-лыштынар, хоорайларга бөлүү-биле экскурсиялар. Туристч поезд-биле аян-чоруктун путевказынын өртзэ 200 рубль.

Туризм талазы-биле өлчөвүлелдин адреси: Кы-зыл, Ленин куудумчузу, 29 дугаар бажын. Телефон № 35—92.

КОНЦЕРТ ПРОГРАММАЗЫ-БИЛЕ РЕЖИССЁРНУҢ АЖЫЛЫ

Көрүкчүлөр мурунунга кон-церт көргүзүр — бот-тыын-гыр уран чүдүдүн киржикчиле-ринге улуз шыгдала болбу-шаан, концерт бүртү оларнын чогаалчыны өздөлдөнгө улуз иди болуп ужурут.

Концерт — уран чүдүдүн бир хевирн болушайн, азын-бүрү жаарларын каттыштырып ту-рундалан аягыда, эзэн хей кесектеринг. Программага уран чүдүдүн азын-бүрү хевирлери кирип, бот-тыынгыр уран чүдүдүн бүгү төлээрин кир-жип турар болза, ол холуш-как концерт болур.

Нинти идеязы болгаш тем-азы программалыг концертти тематик-тиг концерт дээр. Холушкак концертке утказы чок-даа бол-за, тематиктиг концертке азын-бүрү жаарлар кирип, чангыс теманы толгаргай көргүзөр. Те-матиктиг концерттерге лите-ратура-музыкалыг концерттер ха-мааржыр. Ындыг программа-ларга авторнун болгаш режис-сёрнун ажылы онза чугула не-геттигер.

Эстрада концерттерн көрүк-чүлериңи дыптангырына, олар-нын оюн-хөгөдөнгө бараан болу-ру-даа болза, алаа азын-бүрү жаарларын дужа-кедбже холуштурбас ужурут. Оон программанын база чангыс бо-далга, илеңга чачырткан ту-рар. Оон номер бүртүү онзагай болгаш эскелерге дөмөйлөшсө, азын-бүрү жаарлыг болган-дан эстрада концерти тол-гаргай сенарийинг, алаа тудай конференсьенин база ылан-ла киригеп турар.

СССР-ниң 50 чыл оюнга ту-раскаалыг республиканын бот-тыынчы уран чүдү кир-жикчилеринин көрүдөжө кири-ген концерттери тематиктиг болганын чыдалааны бүгү-дө билдингир. Концерттиг идеязынга таарышкан утка-мынарлыг репертуарын шилдип аларын бүгү коллективтер ордальдыкы чугаажок. Шы-лап-ла, моон мурунда чыл-дарга бодаларга, концерт про-

граммалары бот-тыынчы дөңсөдүрө дүжүп, үнүн байдалыга таа-рыштыр тургустунганын айт-тып болур.

Чижээлээр көрүдөжө тил-лекти болган Каа-Хем райо-нун коллективинин концерт программанын сактын көрө-лө-нөр.

Ол концерттиг режиссёр Айлана Чаламба программ-анын эгезинче болгаш сөөлүчө улуз кызыгыткан салган. Эге-зинде «Ажы-дунмалышкы өг-бүдө» деп литература-му-зыкалыг композицины «Куль-тура чыдышкынын ажылы» деп журналдан шилдип адып турган. Тургускаан. А уран номчулгага хейте билдингир совет шүдүктөрүнүн чогаалдар-нын кириген. Конференсьенин чаралдары номерлерин утка-зы-биле дүжүп, алаа тааржы күсөдүшкүн — конференсье-биле ажылы база чоруткан. Концерт программанын каст-талга шилдээни бедик негел-де-биле күсөткен.

Программаны болуру-чор-гу-биле күсөдүшкүн талазы-биле Барыш-Хемчик районун концерттиг демделеп болур. Мында киржикчилер хей-ла болза, билин спенага шүдү-дүн бир-ле хевир-шынчылыг арга-биле таарыштыр тургус-каан. Кижир бүртүү бодунуң со-рулгазын эки билер. Моон түдүлөдө бистин улуз То-роон туртувустун күнүдүг ову-хевирин көстүп, Тыванын алаа кириген улуз база иле-реттиген.

Моңгуш-Тайга районун бот-тыынгыр коллективинин кон-церт боттарынын бижээн спешарин-биле төнөр. Оон автору Салчак Молдура, режиссёр Чалай Солпа олар солун идеяны тургузуп, СССР-ниң улустарынын азын-бүрү массалыг оюнарын ой-нап-хөлдөп турар кылдыр көр-гүсөнн магаданыг. Ыччала-даа алаа кижир бүртүү хей-ла азын-бүрү чыдаан эрге-жок чугула. Ында тамдык киржикчилер алаа-да көр-үп алган одуруулар. Моңгуш-тайгажылар бар лизы онзагай арганы

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕСИ: 667000

Бизил, Шетякин-Бравченко куудумчу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: кижизинин 23-54, тарымсалгалыг секретарынын 23-35, партияга ажал кижизинин 21-47, удегир кижизинин 22-64, чаага кижизинин 31-75, корректорлары 27-41, Солун келбей баргалга 32-75

Редакторун 24-63, редакторун оралкычыларын 35-2